

Innhold

Eksempler og oppgaver 9

Termodynamikkens betydning 17

Kapittel 1

Idealgass 20

- 1.1 Definisjoner og viktige ideer 22
- 1.2 Temperatur 22
- 1.3 Indre energi i en idealgass 23
- 1.4 Trykk 25
- 1.5 Tilstandslikningen for idealgass 27
- 1.6 Tilstandsendringer for spesielle prosesser 30
- 1.7 Isoterm minsking av trykket med høyden 33
- 1.8 Teknikk ved oppgaveløsning 34

Oppgaver 37

Kapittel 2

Kinetisk gassteori og statistisk mekanikk 42

- 2.1 Diskrete fordelinger 44
- 2.2 Kontinuerlige fordelinger 45
- 2.3 Tilstandslikningen for idealgass fra kinetisk gassteori 46
- 2.4 Maxwells hastighetsfordeling 48
- 2.5 Boltzmannfordelingen 56
- 2.6 Partisjonsfunksjonen 59

Oppgaver 65

Kapittel 3

Termodynamikkens 1. lov 70

- 3.1 Volumarbeid 72
- 3.2 Varme 76
- 3.3 Spesifikk varmekapasitet 78
  - 3.3.1 Spesifikk varmekapasitet for idealgass 79
- 3.4 Den adiabatisk tilstandslikningen 82
- 3.5 Arbeid ved adiabatisk volumendring av idealgass 86
- 3.6 Adiabatisk temperatur- og trykkvariasjon med høyden i atmosfæren 88
  - 3.6.1 Den adiabatisk temperaturgradienten 88
  - 3.6.2 Den adiabatisk minskingen av trykket med høyden 89

Oppgaver 93

Kapittel 4   Varmekraftmaskiner og kjølemaskiner   100

- 4.1   Virkningsgraden til en varmekraftmaskin   102
  - 4.2   Carnotmaskinen   104
  - 4.3   Mer realistisk beregning av virkningsgraden   109
  - 4.4   Varmepumper og kjølemaskiner   111
- Oppgaver   114

Kapittel 5   Entropi og termodynamikkens 2. lov   124

- 5.1   Entropi   126
  - 5.2   Entropiendring for idealgass med konstant
        spesifikk varmekapasitet   127
  - 5.3   Termodynamikkens 2. lov   129
  - 5.4   Entropi, boltzmannfordeling og
        termodynamikkens 2. lov   130
  - 5.5   Termodynamikkens 3. lov   133
  - 5.6   Entalpi, fri energi, gibbsenergi og kjemisk potensial   135
  - 5.7   Fra partisjonsfunksjon til entropi   138
  - 5.8   Termodynamiske funksjoner for idealgass   145
  - 5.9   En mer generell definisjon av temperatur   147
- Oppgaver   153

Kapittel 6   Varmedledning   158

- 6.1   Varmedledning gjennom en vegg   160
  - 6.2   Varmedledning gjennom vegg med flere lag   162
  - 6.3   Formfaktor   168
  - 6.4   Varmedovergang   169
  - 6.5   Tiden det tar å endre temperaturen til et legeme   174
- Oppgaver   176

Kapittel 7   Stråling   182

- 7.1   Strålingslovene   185
  - 7.2   Svartlegemestrålingens termodynamikk   186
  - 7.3   Drivhuseffekten   192
    - 7.3.1   Beregning av jordas overflatetemperatur   192
      - 7.3.1.1   Jordas strålingsbalanse uten drivhuseffekt   192
      - 7.3.1.2   Jordas strålingsbalanse med drivhuseffekt   194
  - 7.4   Hvordan jorda opprettholder lav entropi   197
  - 7.5   Hvor mye fri energi får jorda fra solstrålingen?   198
- Oppgaver   200

Kapittel 8 Faseoverganger og fuktig luft 204

- 8.1 Kondensasjon og fordampning 206
- 8.2 Gass med flere komponenter 209
- 8.3 Kvalitet 211
- 8.4 Fuktig luft 212
- 8.5 Clausius–Clapeyrons likning 220
  - 8.5.1 Kokepunkt 226
- 8.6 Van der Waals tilstandslikning 228
- Opgaver 230

Kapittel 9 Termodynamikk for universet 236

- 9.1 Universets ekspansjon 238
- 9.2 Adiabatisk ekspansjon av kosmisk støv, stråling og vakuumentergi 240
- Opgaver 244

Tillegg Negativ absolutt temperatur 246

- T.1 Absolutt temperatur 248
- T.2 Motivering av definisjonen av absolutt temperatur [4] 249
- T.3 Betingelse for at et system kan ha negativ temperatur 250
- T.4 Et system med to energinivåer 250
- T.5 Betydningen av «varm» og «kald» for systemer som kan ha negativ temperatur 252
- T.6 En ny temperaturskala? 254
- T.7 Termodynamikk for systemer med negativ temperatur 254
- T.8 Negativt trykk 256
- T.9 Konsekvenser for universet? 257
- Referanser 258
- Opgaver 258

Løsningsforslag 259**Termodynamisk ordliste 323****Stikkord 332****Formler i termodynamikk 337**

Eksempler og oppgaver

Kapittel 1

Eksempel 1.1	Tilførsel av energi til luft ved pusting.....	25
Eksempel 1.2	Estimat av antall molekyler i atmosfæren.....	27
Eksempel 1.3	Isoterm ekspansjon	31
Eksempel 1.4	Beregning av trykket når to gasser blandes med hverandre	35
Oppgave 1.1	Manometer.....	37
Oppgave 1.2	Beregning av antall mol og volumet i en gass	37
Oppgave 1.3	Beregning av temperaturen til en gass	37
Oppgave 1.4	Beregning av molekylvekten til molekylene i en gass	38
Oppgave 1.5	Beregning av trykket i en gass	38
Oppgave 1.6	Trykkøkning i beholder som tilføres gass og varmes opp	38
Oppgave 1.7	Blanding av tre gasser.....	38
Oppgave 1.8	Tilstandsendringer av gass	38
Oppgave 1.9	Luft i bildekk.....	39
Oppgave 1.10	Termodynamikk for heliumballong.....	39
Oppgave 1.11	Dykkerklokke.....	40

Kapittel 2

Eksempel 2.1	Sannsynlighet.....	45
Eksempel 2.2	Den gjennomsnittlige kinetiske energien til et molekyl.....	53
Eksempel 2.3	Antall kollisjoner mot en flate per enhetsareal og sekund	55
Eksempel 2.4	Partisjonsfunksjon og indre energi til gass av toatomige molekyler.....	62
Oppgave 2.1	Midlere molekylhastighet i en heliumballong	65
Oppgave 2.2	Bevegelsesenergien til molekylene i en gass.....	65
Oppgave 2.3	Molekylhastighet og molekylmasse	66

Oppgave 2.4	Trykk fra kinetisk gassteori	66
Oppgave 2.5	Sannsynlighetstettheten til en klassisk harmonisk oscillator	66
Oppgave 2.6	Gjennomsnittsenergi til boltzmannfordelte partikler.....	66
Oppgave 2.7	Gjennomsnittlig energi per partikkel for et system med to energinivåer	67
Oppgave 2.8	Den totale energien for et system med to energinivåer	67
Oppgave 2.9	Gjennomsnittsenergien til en kvantisert harmonisk oscillator...	67
Oppgave 2.10	Et system av harmoniske oscillatorer	67
Oppgave 2.11	Hydrogengass.....	68
Kapittel 3		
Eksempel 3.1	Vannkoker.....	78
Eksempel 3.2	Anvendelse av termodynamikkens 1. lov på en toatomig idealgass	82
Eksempel 3.3	Adiabatisk ekspansjon av idealgass.....	87
Eksempel 3.4	Idealgass i tyngdefelt.....	91
Oppgave 3.1	Oppvarming av vann ved hjelp av solpanel.....	93
Oppgave 3.2	Volumarbeid og varme ved ekspansjon av gass	93
Oppgave 3.3	Oppvarming av idealgass	93
Oppgave 3.4	Adiabatisk ekspansjon av idealgass.....	94
Oppgave 3.5	Temperaturstigning ved adiabatisk kompresjon av idealgass	94
Oppgave 3.6	Adiabatisk kompresjon av idealgass.....	94
Oppgave 3.7	Endring av indre energi ved avkjøling av en gass.....	94
Oppgave 3.8	Isobar ekspansjon.....	94
Oppgave 3.9	Indre energi og volumarbeid ved en syklisk prosess.....	95
Oppgave 3.10	Arbeid og varme ved en syklisk prosess	96
Oppgave 3.11	Arbeid ved adiabatisk ekspansjon	96
Oppgave 3.12	Arbeid ved adiabatisk kompresjon	97
Oppgave 3.13	Heving og oppvarming av vann	97

Oppgave 3.14	Tiden det tar å varme opp vann	98
Oppgave 3.15	Blanding av to gasser.....	98
Oppgave 3.16	Spesifikk varmekapasitet for et system med to energinivåer.....	98
Oppgave 3.17	Varmekapasitet og translasjonsenergi, rotasjonsenergi og vibrasjonsenergi.....	99

Kapittel 4

Eksempel 4.1	Temperaturutjevning og carnotmaskin	106
Eksempel 4.2	Ottomaskinen	108
Eksempel 4.3	To varmepumper i serie.....	112
Eksempel 4.4	Fryseboks.....	113
Oppgave 4.1	Virkningsgrad for varmekraftmaskin 1	114
Oppgave 4.2	Virkningsgrad for varmekraftmaskin 2	114
Oppgave 4.3	Dieselmaskinen	115
Oppgave 4.4	Joule–Brayton-maskinen.....	115
Oppgave 4.5	Stirlingmaskinen.....	116
Oppgave 4.6	Ericsonmaskinen.....	117
Oppgave 4.7	Newcomenmaskinen.....	117
Oppgave 4.8	Lenoirmaskinen.....	118
Oppgave 4.9	Varmekraftmaskin 1	118
Oppgave 4.10	Varmekraftmaskin 2.....	119
Oppgave 4.11	Varmekraftmaskin 3.....	120
Oppgave 4.12	Beregning av bensinforbruket til en bilmotor.....	121
Oppgave 4.13	Kjølemaskin og varmepumpe	122

Kapittel 5

Eksempel 5.1	Entropiendring ved smelting av is.....	128
Eksempel 5.2	Entropiendring ved oppvarming av vann	128
Eksempel 5.3	Entropiøkning ved temperaturutjevning	129
Eksempel 5.4	Entropiendring til et system med to energinivåer	131
Eksempel 5.5	Entalpien til overopphetet vanndamp	136
Eksempel 5.6	Utledning av tilstandslikningen for idealgass fra partisjonsfunksjonen	139
Eksempel 5.7	Et system av kvantiserte harmoniske oscillatorer.....	139
Eksempel 5.8	Varmekapasitet for en gass av toatomige hydrogenmolekyler	142
Eksempel 5.9	Et spinnsystem i et magnetfelt	148
Oppgave 5.1	Entropiøkning for en ekspanderende gass.....	153
Oppgave 5.2	Entropiendring ved avkjøling av en kopp te.....	153
Oppgave 5.3	Entropiendring når en ballong sprekker	154
Oppgave 5.4	Entropiendring når et legeme kastes i havet og får vannets temperatur.....	154
Oppgave 5.5	Entropiøkning ved isokor oppvarming.....	154
Oppgave 5.6	Forskjell i entropi i gass og væskefase.....	154
Oppgave 5.7	Entropiendring i varmekraftmaskin.....	154
Oppgave 5.8	Carnotmaskin.....	155
Oppgave 5.9	Kjølemaskin.....	155
Oppgave 5.10	Entropiøkning ved oppvarming og ekspansjon av en gass	156
Oppgave 5.11	Entropiøkning ved ekspansjon av gass	156
Oppgave 5.12	Varmekapasitet for et spinnsystem i et magnetfelt.....	157
Oppgave 5.12	Boltzmannfordeling for et system med to energinivåer	157
Oppgave 5.13	System av kvanteoscillatorer	157
Oppgave 5.14	Termodynamikk for en kvanterotor	157

Kapittel 6

Eksempel 6.1	Beregning av temperaturen i et grensesjikt	161
Eksempel 6.2	Temperaturfordelingen i en homogen vegg.....	161
Eksempel 6.3	Varmestrøm gjennom en trelagsvegg.....	164
Eksempel 6.4	Radiell varmestrøm ut av et sylindrisk rør	165
Eksempel 6.5	Radiell varmestrøm gjennom et kuleskall	167
Eksempel 6.6	Varmedledning gjennom tolagsvegg.....	172
Eksempel 6.7	Varmestrøm gjennom en tolagsvegg	173
Eksempel 6.8	Tiden det tar å varme opp vann	174
Eksempel 6.9	Avkjølingstid for en massiv kule	175
Eksempel 6.10	Tiden det tar å koke et egg.....	176
Oppgave 6.1	Varmedledning gjennom ett lag med isolering.....	176
Oppgave 6.2	Varmedledning gjennom en todelt stav	177
Oppgave 6.3	Varmestrøm gjennom en todelt vegg	177
Oppgave 6.4	Varmedledning gjennom en tredelt stang.....	178
Oppgave 6.5	Varme gjennom en vegg med isolering på hver side.....	178
Oppgave 6.6	Varmetap fra et rom	179
Oppgave 6.7	Varmestrøm gjennom vegg.....	179
Oppgave 6.8	Tykkelse av isolering for fryseboks	180
Oppgave 6.9	Varmetap fra vegg og kule.....	180
Oppgave 6.10	Varmeovergang og varmedledning	180
Oppgave 6.11	Tiden det tar å avkjøle en potet	181

Kapittel 7

Eksempel 7.1	Energitettheten til elektromagnetisk stråling ved romtemperatur	188
Eksempel 7.2	Fotontettheten i den kosmiske mikrobølgebakgrunnsstrålingen.....	191
Eksempel 7.3	Netto utstrålt effekt fra en plate	191
Eksempel 7.4	Netto utstrålt effekt fra én person.....	192
Eksempel 7.5	Stråling beskrevet som varmeovergang.....	192
Oppgave 7.1	Temperatur, strålingsfluks og bølgelengde med maks intensitet	200
Oppgave 7.2	Spektral radians	200
Oppgave 7.3	Temperaturavhengighet til utstrålt energi	200
Oppgave 7.4	Ugler og fotoner	200
Oppgave 7.5	Gjennomsnittlig energi per foton i elektromagnetisk stråling	200
Oppgave 7.6	Reduksjon av strålingstap fra en kule når den omgis av et skall.....	200
Oppgave 7.7	Solas overflatetemperatur	201
Oppgave 7.8	Mottatt og avgitt strålingsenergi for en metallplate i solskinn	201
Oppgave 7.9	Varmeovergang og stråling.....	201
Oppgave 7.10	Varmeovergang og stråling fra et kopperrør.....	202
Oppgave 7.11	Varmeovergang og stråling fra en radiator.....	202
Oppgave 7.12	Varmeovergang og stråling fra brød som tas ut av en bakerovn.....	202

Kapittel 8

Eksempel 8.1	Vann og vanndamp i en beholder	212
Eksempel 8.2	Smelting, oppvarming og fordampning av is, vann og vanndamp.....	218
Eksempel 8.3	Økning av smeltepunktet til grunnfjell med dybden i jorda.....	219
Eksempel 8.4	Molar fordampningsvarme.....	222
Eksempel 8.5	Dugg på vindu	223
Oppgave 8.1	Spesifikt volum av mettede gasser og væsker	230
Oppgave 8.2	Fuktig luft i en beholder 1	230
Oppgave 8.3	Fuktig luft i beholder 2	230
Oppgave 8.4	Fuktig luft i beholder 3	231
Oppgave 8.5	Oppvarming av te i mikrobølgeovn	231
Oppgave 8.6	Avkjøling av vann med en isbit	231
Oppgave 8.7	Faseovergang vann – vanndamp	232
Oppgave 8.8	Koking av vann i kjele med lokk.....	232
Oppgave 8.9	Relativ fuktighet	232
Oppgave 8.10	Varmekraftmaskin med isblokk som kaldt reservoar.....	232
Oppgave 8.11	Frysing av is ved hjelp av en kjølemaskin	233
Oppgave 8.12	Avkjøling og frysing av vann ved hjelp av kjølemaskin	233
Oppgave 8.13	Produksjon av is.....	233
Oppgave 8.14	Smelting av is	233
Oppgave 8.15	Universets entropiendring ved avkjøling og frysing av vann til is	234
Oppgave 8.16	Trippelpunkt, fordampningsvarme og smeltevarme for ammoniakk	234
Oppgave 8.17	Fordampningsvarmen til helium	234
Oppgave 8.18	Kondensasjon av tetradfluoretan, R-134a	234
Oppgave 8.19	Minsking av temperatur og trykk med høyden i atmosfæren....	235
Oppgave 8.20	Van der Waals tilstandslikning	235

Kapittel 9

Oppgave 9.1	Fotongass i ekspanderende univers	244
--------------------	---	-----

Tillegg

Oppgave T.1	Et spinnsystem med negativ absolutt temperatur	258
--------------------	--	-----